

LJUBICA TOMIĆ

OTKAZNI ROKOVI ZA RASKID UGOVORA O TRGOVINSKOM ZASTUPANJU U SRPSKOM PRAVU

Rad analizira pitanje otkaznih rokova za raskid ugovora o trgovinskom zastupanju. Najpre se razmatra redovni otkaz koji nije uslovljen povredom ugovornih obaveza, ali je vezan za zakonom predviđene otkazne rokove kao zaštitni mehanizam koji treba da obezbedi izvesnost za poslovanje ugovornim stranama. Srpsko pravo predviđa otkazne rokove koji zavise od dužine trajanja ugovora o trgovinskom zastupanju i koji su načelno dispozitivni, osim minimalnog otkaznog roka od mesec dana, pravila da se otkaz ne može dati u nevreme i da se otkaz daje uvek krajem kalendarskog tromesečja. Dalje se razmatra institut vanrednog raskida bez otkaznog roka, koji je dozvoljen kada za to postoje ozbiljni uzroci, i tumači se ovaj pravni standard u uporednom i u srpskom pravu. Istraživanje pokazuje da Zakon o obligacionim odnosima, za razliku od Nacrta srpskog Građanskog zakonika, nije u potpunosti usklađen sa pravom Evropske unije po pitanju otkaza i otkaznih rokova za ugovor o trgovinskom zastupanju. Ugovorne strane treba da u okvirima autonomije volje konkretizuju ugovornim klauzulama pitanja vezana za otkaz i otkazni rok, a sudska praksa treba da razvije kontrolu punovažnosti ovih klauzula primenom načela savesnosti i poštenja, ravnopravnosti stranaka i zabrane zloupotrebe prava.

Ključne reči: ugovor o trgovinskom zastupanju, otkaz, otkazni rok, vanredni otkaz bez otkaznog roka

U V O D

U srpskom pravu, kao i u većini uporednopravnih evropskih zakonodavstava, ugovor o trgovinskom zastupanju jeste imenovan ugovor koji se zbog prirode i dužine trajanja prestacija svrstava u ugovore sa trajnim izvršenjem,¹ jer se između nalagodavca i trgovinskog zastupnika uspostavlja poslovni odnos koji se kontinuirano odvija i konkretizuje kroz pojedinačne pravne poslove.² Smatra se, u pretežnom delu pravne teorije, da ugovor o trgovinskom zastupanju po svojim karakteristikama nosi breme ekonomske neravnoteže između ugovornih strana, jer je nalagodavac ekonomski jača strana u odnosu na trgovinskog zastupnika, koji se tokom trajanja ovog pravnog odnosa nalazi u određenoj ekonomskoj zavisnosti od nalagodavca.³ Ekonomska i poslovna zavisnost trgovinskog zastupnika je po prirodi stvari i poslovnoj povezanosti sve veća što ugovorni odnos duže traje.

Navedena dva svojstva ugovora o trgovinskom zastupanju – trajnost prestacija i ekonomska neravnoteža ugovornih strana – uticala su na razvoj posebnih pravila o otkaznim rokovima i raskidu ovog ugovora u uporednom pravu⁴ i u srpskom zakonodavstvu.

Na ovom mestu vredi napomenuti jednu izuzetnost srpskog prava, sadržanu u odredbama 357–358 Zakona o obligacionim odnosima, koja se sastoji u tome da je prestanak trajnih dugovinskih odnosa uređen i na opšti način. Opšte uređenje prestanka trajnih dugovinskih odnosa preuzeto je iz Konstantinovićeve skice,⁵

¹ Ugovor o trgovinskom zastupanju je u Republici Srbiji uređen pravilima Zakon o obligacionim odnosima Republike Srbije, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – odluka USJ i 57/89, *Službeni list SRJ*, br. 31/93, *Službeni list SCG*, br. 1/03 – Ustavna povelja i *Službeni glasnik RS*, br. 18/20 (čl. 790–826) i predstavlja ugovor između zastupnika i nalagodavca u kojem se zastupnik obavezuje da se stalno stara da treća lica zaključuju ugovore sa njegovim nalagodavcem, da posreduje između tih lica i nalagodavca, i da na osnovu posebno izdatog ovlašćenja zaključuje ugovore sa trećim licima u ime i za račun nalagodavca, dok se nalagodavac obavezuje da isplati određenu proviziju za svaki zaključeni ugovor. Uporednopravno posmatrano ugovor o trgovinskom zastupanju u velikom broju zemalja je imenovan ugovor, v. detaljno pregled po pojedinim zemljama Dennis Campbell, *International Agency and Distribution Law*, Juris, New York, 2022; Christoph Reithmann, Dieter Martiny, *Internationales Vertragsrecht*, Otto Schmidt, Köln, 2022, 1749–1752.

² Slobodan Perović, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, Savremena administracija, Beograd, 1995, 1316; Klaus Hopt, Hanno Merkt, *Handelsgesetzbuch*, C.H. Beck, München, 2003, 312–313.

³ Eckhard Flohr, Ulf Waschkuhn, *Vertriebsrecht*, C.H. Beck, München, 2018, 757.

⁴ Michael Martinek, Franz-Joerg Semler, Eckhard Flohr, *Handbuch Vertriebsrecht*, C.H. Beck, München, 2024, 563; Larry A. DiMatteo, Andre Janssen, *International Sales Law*, Beck, Hart, Nomos, 2021, 955–958.

⁵ Mihailo Konstantinović, *Obligacije i ugovori – Skica za Zakonik o obligacijama i ugovorima*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 1969, čl. 312–314.

a treba imati u vidu da rešenja uporednog prava toga vremena, koja su Konstantinoviću služila kao uzor (primera radi: austrijsko, nemačko,⁶ francusko, švajcarsko i italijansko pravo) nisu sadržala opšte pravilo ovog tipa.⁷

Iz ovog razloga se na otkaz ugovora o trgovinskom zastupanju u srpskom pravu, pored posebnih pravila o prestanku ovog imenovanog ugovora (koja su sadržana u čl. 810–812 Zakona o obligacionim odnosima), na pravne praznine primenjuju i navedena opšta pravila o prestanku trajnih dugovinskih odnosa. Ispravno se ističe da su opšta pravila o otkazu trajnih dugovinskih odnosa u sistematici Zakona o obligacionim odnosima pogrešno svrstana u način prestanka obaveze, jer se zapravo radi o pravilima jednostranog raskida ugovora sa trajnim izvršenjem.⁸

Redovan način prestanka ugovora o trgovinskom zastupanju zaključenog na određeno vreme je protek vremena na koje je zaključen, dok je redovan način prestanka ugovora o zastupanju zaključenog na neodređeno vreme otkaz kao naročito pravno sredstvo koje stoji na raspolaganju obema ugovornim stranama. Radi se o posebnoj vrsti jednostranog raskida ugovora koji nije vezan za neizvršenje ugovora, a za koji su u srpskom, kao i u brojnim uporednopravnim rešenjima, predviđena posebna pravila raskida i otkazni rokovi.⁹ Za razliku od jednostranog raskida ugovora zbog neispunjenja obaveze dužnika¹⁰ koji deluje *ex tunc*, a upravljen je na raskid ugovora koji imaju jednokratne razmene činidbi, ovde se radi o drugačijoj vrsti jednostranog raskida, o otkazu¹¹. Otkaz ugovora o trgovinskom zastupanju zaključenog na neodređeno vreme mogu izjaviti obe ugovorne strane, iako nije bilo povrede ugovora,¹² jer se radi o zakonom predviđenom pravu na jednostrani

⁶ Tek je sa početkom 2002. godine, primera radi, u nemačko pravo uvedeno opšte pravilo o otkazu trajnih dugovinskih odnosa iz važnih razloga. BGBl. I S. od 26. 11. 2001, <https://dejure.org/gesetze/BGB/314.html>.

⁷ Ivan Tot, „Prestanak trajnih obveznih odnos”, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, br. 3, Vol. 39, 2018, 1172; Christian Grüneberg, *Bürgerliches Gesetzbuch*, C.H. Beck, München, 2023, 540–542.

⁸ Marija Karanikić Mirić, *Obligaciono pravo*, Službeni glasnik, Beograd, 2024, 884–889.

⁹ Zakon o obligacionim odnosima, čl. 810, 812. Isto tako i harmonizovana prava država članica Evropske unije na osnovu Direktive Evropske unije br. 86/653 EEZ od 18. 12. 1986. o usklađivanju prava država članica u vezi samozaposlenih trgovačkih zastupnika, Službeni list Evropske unije od 31. 12. 1986. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31986L0653>

¹⁰ Jelena Perović, *Međunarodno privredno pravo*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2010, 296–305; Zakon o obligacionim odnosima, čl. 124.

¹¹ Termini raskid i otkaz nisu dosledno terminološki razdvojeni u Zakonu o obligacionim odnosima. Otkaz se uzima kao sinonim za jednostrani raskid trajnih dugovinskih odnosa.

¹² Katarina Jovičić, „Osnovi prestanka trgovinskih ugovora u srpskom pravu”, *Pravo i privreda*, br. 3, Vol. 61, 2023, 790; I. Tot, op. cit., 1172; M. Karanikić Mirić, op. cit., 887.

raskid ugovora sa trajnim prestacijama, koji ima dejstvo *ex nunc*,¹³ pa nema povraćaja datog niti načelno prava na naknadu štete¹⁴ zbog redovnog otkaza. Za opisan otkaz ugovora o trgovinskom zastupanju na neodređeno vreme nije potrebno neizvršenje ugovora, već se ovde radi o redovnom načinu prestanka ugovora. Ispravno se u pogledu ovog pitanja izjasnila sudska praksa u Srbiji kada je utvrdila da se strane ne mogu ugovorom unapred odreći prava na raskid zbog neizvršenja obaveze druge strane, ali mogu u trajnom dugovinskom odnosu urediti pravo na otkaz ugovora, način davanja otkaza i otkazni rok.¹⁵ Ukoliko otkaz ugovora o trgovinskom zastupanju na neodređeno vreme ne bi bio strankama na raspolaganju, takav ugovor bi mogao beskonačno dugo da važi, a nijedna ugovorna strana ne bi mogla da utiče na njegov prestanak sve dok se ne bi stekli posebni uslovi za raskid usled neizvršenja. Takozvani „večni ugovori”, zaključeni na neodređeno vreme, smatraju se neprihvatljivim za pravni promet, a ugovorne klauzule koje isključuju – ili pak znatno otežavaju – pravo na otkaz u uporednom pravu smatraju se suprotne načelu savesnosti i poštenja, te su ih sudovi oglašavali ništavim.¹⁶

Za redovan otkaz ugovora o trgovinskom zastupanju zakonom su predviđeni otkazni rokovi, kao svojevrсни mehanizam zaštite trgovinskog zastupnika koji se nalazi u slabijem položaju i u odnosu ekonomske zavisnosti od nalogodavca. Otkazni rok je zakonom ili ugovorom određeno vreme, koje počinje da teče od dana dostavljanja¹⁷ izjave o otkazu drugoj ugovornoj strani, a čijim isticanjem nastupaju pravne posledice prestanka ugovora o trgovinskom zastupanju.

Pitanje otkaznog roka biće u radu razmotreno prvo za ugovore o trgovinskom zastupanju zaključene na neodređeno vreme, a potom za one koji su zaključeni na određeno vreme. Posebna pažnja biće posvećena jednostranom raskidu

¹³ S. Perović (2010), op. cit., 1342–1344; Borislav Blagojević, Vrleta Krulj, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, Savremena administracija, Beograd, 1983, 1113; Slobodan Perović, *Obligaciono pravo*, Službeni list SFRJ, Beograd, 1990, 213.

¹⁴ Odvojeno je pitanje prava na naknadu za *goodwill* (engl.) / *Ausgleichsanspruch* (nem.), koje je takođe predmet Direktive Evropske unije br. 86/653 EEZ od 18. 12. 1986. i koje nije tema ovog rada. O harmonizaciji srpskog prava sa pravom Evropske unije u tom delu Mirjana Radović, „Pravo trgovinskog zastupnika na posebnu naknadu zbog prestanka ugovora o trgovinskom zastupanju”, *Usklađivanje poslovnog prava Srbije sa pravom Evropske unije* (ur. Vuk Radović), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Centar za izdavaštvo i informisanje, Beograd, 2016, 354–369.

¹⁵ Rešenje Privrednog apelacionog suda, Pž 4963/2024/1/ od 2. 4. 2015.

¹⁶ Presuda nemačkog Vrhovnog suda BGH VII ZR 224/12, 21. 3. 2013, <https://openjur.de/u/622509.html>; isto je nemački Vrhovni sud odlučio još 26. 4. 1995, BGH VIII ZR 124/94, NJW 1995, 2350, prema M. Martinek, F.-J. Semler, E. Flohr, op. cit., 547; I. Tot, op. cit., 1178.

¹⁷ Pravilo o dostavljanju otkaza sadržano je u opštim pravilima ZOO o prestanku trajnog dugovinskog odnosa. V. Zakon o obligacionim odnosima, čl. 358, st. 2.

ugovora o trgovinskom zastupanju bez otkaznog roka, takozvanom vanrednom otkazu, koji je u izuzetnim situacijama moguć ukoliko za to postoje ozbiljni razlozi.

RASKID UGOVORA O TRGOVINSKOM ZASTUPANJU ZAKLJUČENOG NA NEODREĐENO VREME

Pravila o raskidu ugovora o trgovinskom zastupanju zaključenog na neodređeno vreme u srpskom pravu sadržana su u okviru opštih pravila o prestanku trajnog dugovinskog odnosa i posebnih pravila predviđenih za ovu vrstu imenovanog ugovora.¹⁸ Ugovor o trgovinskom zastupanju koji je zaključen na neodređeno vreme može raskinuti svaka od ugovornih strana, dakle, i nalogodavac i trgovinski zastupnik, ali samo u određenom kalendarskom intervalu – krajem svakog kalendarskog tromesečja.¹⁹ Ovakvim pravilom zakonodavac stvara vremenski period u kojem postoji zaštita od otkaza,²⁰ tokom kojeg načelno ne postoji mogućnost jednostranog raskida ugovora. Svrha ovakvog pravila jeste da omogući ugovornim stranama da se pouzdaju u trajanje ugovora tokom navedenog perioda, tako da svoje poslovne odluke mogu donositi uz predvidivo trajanje ugovora koji je zaključen na neodređeno vreme. Međutim, mogućnost raskida ugovora postoji i u toku navedenog zaštitnog vremenskog perioda, ukoliko nastupe ozbiljni razlozi za raskid ugovora, o čemu će kasnije u radu biti više reči.²¹

Pored navedenog pravila o periodu tokom kog raskid načelno nije moguć, postavljeno je i jedno dodatno pravilo za raskid ugovora o trgovinskom zastupanju zaključenog na neodređeno vreme. Radi se o otkaznim rokovima koji se moraju poštovati, a u okviru prethodno navedenog pravila o kalendarski određenom vremenskom intervalu u kojem se ugovor može raskinuti. Pravila o otkaznim rokovima za raskid ugovora o trgovinskom zastupanju jesu specijalna pravila za ovu vrstu ugovora, uz koja se dodatno primenjuje i opšte zakonsko pravilo za trajne dugovinske odnose, a to je da se otkaz može dati u svako doba, samo ne u nevreme.²² Smatra se da je u nevreme otkaz izjavljen u slučajevima kada je to očigledno nepravično prema drugoj ugovornoj strani, ili joj se time nanosi velika šteta, ili bi bila izložena

¹⁸ Zakon o obligacionim odnosima, čl. 357–358, čl. 810–812.

¹⁹ Zakon o obligacionim odnosima, čl. 810, st. 2.

²⁰ U literaturi se ovaj vremenski period naziva i opštim otkaznim rokom u odnosu na posebne otkazne rokove koji zavise od dužine trajanja ugovora. S. Perović (1995), op. cit., 1342–1343.

²¹ Pouzdanje ugovornih strana u opstanak ugovora je načelne prirode i podrazumeva da nisu nastupili ozbiljni uzroci za raskid ugovora bez otkaznog roka, kao što predviđa Zakon o obligacionim odnosima čl. 811, st. 1, o čemu će kasnije u članu biti reči.

²² Zakon o obligacionim odnosima, čl. 358, st. 3.

neugodnostima, ili ukoliko bi otkaz bio protivan načelu savesnosti i poštenja, što u slučaju spora sud razmatra u svakom konkretnom slučaju.²³ Ukoliko je otkaz dat u nevreme, on ostaje bez pravnog dejstva. Zanimljivo je da je srpski Zakon o obligacionim odnosima predvideo još davne 1978. godine pravila o otkaznim rokovima zasnovanim na ideji da dužina trajanja ugovora o trgovinskom zastupanju treba da utiče i na dužinu samog otkaznog roka. Ovo pravilo ima za cilj da zaštiti ekonomski zavisnu ugovornu stranu (a smatra se da je to trgovinski zastupnik) od iznenadnog otkaza koji mu ne bi ostavio dovoljno vremena da uspostavi ekonomsku stabilnost i nastavi svoje poslovanje posle prestanka ugovora sa nalogodavcem. Imajući istu ideju vodilju, 1986. godine doneta je Direktiva Evropske unije br. 861/653 EEZ,²⁴ koja takođe reguliše pitanje otkaznih rokova, doduše, sa nešto drugačijim pravilima o broju meseci otkaznog roka, ali sa istom formulom u osnovi – trajanje ugovora utiče na dužinu otkaznog roka. Na konkretna pravila ove Direktive ćemo se osvrnuti kasnije u radu.

Prema srpskom pravu, ukoliko je ugovor o trgovinskom zastupanju zaključen na neodređeno vreme i trajao je manje od tri godine, otkaz mora biti saopšten drugoj strani najmanje mesec dana pre isteka kalendarskog tromesečja. Ukoliko je takav ugovor trajao tri godine ili duže, otkaz mora biti saopšten dva meseca pre isteka kalendarskog tromesečja.²⁵ Navedeno zakonsko pravilo u srpskom pravu nije imperativne prirode i ugovorom se mogu odrediti drugačiji otkazni rokovi, ali uz jedno imperativno ograničenje – otkazni rok ne sme biti kraći od mesec dana.²⁶ Sudska praksa je potvrdila dispozitivnu prirodu zakonske norme o dužini otkaznog roka, ukoliko isti nije ugovoren na kraće od mesec dana, kao i slobodu ugovornih strana da postave i dodatne uslove za otkaz; primera radi, da otkaz mora imati obrazloženje.²⁷

Opšte je pravilo, u skladu sa teorijom prijema koja je prihvaćena u Zakonu o obligacionim odnosima, da se otkaz kod trajnih dugovinskih odnosa mora dostaviti drugoj ugovornoj strani,²⁸ pa se ovo pravilo o dostavljanju primenjuje i na otkaz

²³ S. Perović (1995), op. cit., 767; B. Blagojević, V. Krulj, op. cit., 1113; M. Karanikić Mirić, op. cit., 888.

²⁴ Direktiva Evropske unije br. 86/653 EEZ od 18. 12. 1986. o usklađivanju prava država članica u vezi samozaposlenih trgovačkih zastupnika, Službeni list Evropske unije od 31. 12. 1986. eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31986L0653.

²⁵ Zakon o obligacionim odnosima, čl. 810, st. 2.

²⁶ Zakon o obligacionim odnosima, čl. 810, st. 3.

²⁷ Rešenje Privrednog apelacionog suda Pž 4963/2014 od 2. 4. 2015, tako i S. Perović (1995), op. cit., 1343.

²⁸ Zakon o obligacionim odnosima, čl. 358, st. 2.

ugovora o trgovinskom zastupanju. Otkazni rok se ima računati u skladu sa opštim pravilima o računanju rokova,²⁹ od dana dostavljanja izjave o otkazu drugoj ugovornoj strani, kada rok počinje da teče, do dana isteka roka, kada prestaje ugovor o trgovinskom zastupanju.

Izjava o otkazu ne mora biti data u pisanoj formi, osim ukoliko samim ugovorom o trgovinskom zastupanju nije drugačije predviđeno.³⁰ Međutim, treba imati u vidu da je teret dokazivanja da je otkaz izjavljen na ugovornoj strani koja želi da raskine ugovor, tako da je pisana forma kao *forma ad probationem* u svakom konkretnom slučaju za preporuku u cilju dokazivanja da su nastupile pravne posledice prestanka ugovora. Podsećamo i ovde na opšte ograničenje u pogledu davanja otkaza kod trajnih dugovinskih odnosa, a to je da se otkaz može dati uvek, osim u nevreme,³¹ pa je dokaz o vremenu dostavljanja otkaza bitan i za ovo pravno pitanje koje može dovesti do ništavosti otkaza.

Pitanje otkaznih rokova za ugovor o trgovinskom zastupanju je na nivou Evropske unije prepoznato kao važno za harmonizaciju prava i uspostavljanje trgovine robom u okviru jedinstvenog tržišta i uslova tržišne utakmice unutar Evropske unije. To je ishodovalo donošenjem Direktive Evropske unije još 1986. godine u ovoj materiji, koja se velikim delom oslanja na do tada važeće nemačko pravo.³² Iz ovog razloga ćemo u radu analizirati sudsku praksu nemačkih sudova u pogledu razumevanja i primene pravnih standarda vezanih za otkaz i otkazne rokove ugovora o trgovinskom zastupanju, a koje predviđa i srpsko pravo, ali ih sudska praksa u Srbiji još nije konkretizovala. Otkazni rokovi koje Direktiva Evropske unije br. 86/653 EEZ predviđa za raskid ugovora o trgovinskom zastupanju su, kao i u Zakonu o obligacionim odnosima, vezani za dužinu trajanja ugovornog odnosa nalogodavca i trgovinskog zastupnika. Međutim, Direktivom Evropske unije br. 86/653/EEZ određeni su duži otkazni rokovi u poređenju sa onim rokovima koje predviđa srpski zakonodavac. Tako je određen otkazni rok od jednog meseca za prvu godinu trajanja ugovora o trgovinskom zastupanju. Ukoliko je započela druga godina trajanja ugovora, otkazni rok je dva meseca, dok je isti tri meseca ako je započela i treća ili sledeća godina ugovora.³³ Direktiva Evropske unije br. 86/653/EEZ ostavlja mogućnost da države članice svojim zakonodavstvom predvide i duže otkazne rokove za raskid

²⁹ Zakon o obligacionim odnosima, čl. 77, st. 1.

³⁰ S. Perović (1995), op. cit., 1323–1343.

³¹ Zakon o obligacionim odnosima, čl. 358, st. 3.

³² Direktiva Evropske unije br. 86/653 EEZ v. Preambula i čl. 14-16. O oslanjanju Direktive na do tada važeće nemačko pravo, v. Ch. Reithmann, D. Martiny, op. cit., 1749.

³³ Direktiva Evropske unije br. 86/653 EEZ, čl. 15, st. 2.

ugovora o trgovinskom zastupanju, i to najviše do šest meseci, ali uvek uzimajući u obzir kriterijum da otkazni rok zavisi od dužine trajanja ugovora.³⁴

Direktiva postavlja i jedno dodatno pravilo, koje srpski zakonodavac nije postavio, a to je da se ugovorom ne smeju ugovoriti otkazni rokovi koji bi nalagodavcu ostavljali mogućnost raskida ugovora sa kraćim otkaznim rokom od onog otkaznog roka koji je ostavljen ugovorom u korist trgovinskog zastupnika. Pri postavljanju ovog pravila pošlo se od toga da je nalagodavac jača ugovorna strana i da bi ovakva vrsta poslovne povlastice dovela do neravnopravnosti ugovornih strana.³⁵ Zakon o obligacionim odnosima ne sadrži ovakvo ograničenje za ugovorne strane prilikom ugovaranja dužine otkaznog roka, te se postavlja pitanje pravne sudbine ovakve ugovorne klauzule u srpskom pravu. Smatramo da bi sud u svakom konkretnom slučaju morao prilikom ocene punovažnosti ugovorne klauzule o otkaznom roku imati u vidu sve okolnosti slučaja, pa imajući u vidu prirodu ugovora o trgovinskom zastupanju primeniti načela Zakona o obligacionim odnosima u preispitivanju ugovora – pre svega moguću povredu načela ravnopravnosti strana, načela savesnosti i poštenja kao i zabrane zloupotrebe prava.³⁶ Nacrt srpskog Građanskog zakonika je pravilo o jednakosti otkaznih rokova za obe ugovorne strane izričito predvideo za prestanak ugovora o trgovinskom zastupanju.³⁷

Raskid bez otkaznih rokova

Ugovor o trgovinskom zastupanju se može raskinuti pod određenim okolnostima i bez poštovanja ugovorenih ili zakonskih otkaznih rokova i bez obzira na kalendarski period i vreme u kojem se izjavljuje raskid. Zakon o obligacionim odnosima predviđa da obe ugovorne strane, dakle i nalagodavac i trgovinski zastupnik, mogu raskinuti ugovor o trgovinskom zastupanju i bez otkaznog roka ukoliko za to postoje ozbiljni razlozi, a u izjavi o raskidu moraju se navesti razlozi koji se smatraju ozbiljnim i omogućavaju zakonom predviđen raskid bez otkaznog roka. Pojam ozbiljnog uzroka je u zakonu određen kao pravni standard,³⁸ bez daljih zakonskih odrednica u tom pogledu. Dejstvo otkaza bez otkaznog roka je takođe *ex nunc*. Tumačenje pravnog standarda koji je srpski zakonodavac postavio za raskid ugovora

³⁴ Država članica može predvideti otkazni rok od četiri meseca za četvrtu godinu, pet meseci za petu godinu i šest meseci za šestu i sledeće godine. Direktiva Evropske unije br. 86/653 EEZ, čl. 15, st. 3.

³⁵ Direktiva Evropske unije br. 86/653 EEZ, čl. 15, st. 4.

³⁶ Zakon o obligacionim odnosima, čl. 11–13.

³⁷ Nacrt srpskog Građanskog zakonika ovo pravilo predviđa u prvoj alternativi pravila za prestanak ugovora, v. čl. 1222, st. 4.

³⁸ S. Perović (1995), op. cit., 1343; Zakon o obligacionim odnosima, čl. 811, st. 1.

o trgovinskom zastupanju bez otkaznog roka, a to je *ozbiljnost uzroka* za otkaz, mora se ceniti na osnovu svih okolnosti slučaja u svakoj konkretnoj situaciji. Tako se u nemačkoj sudskoj praksi navodi da se postojanje važnog razloga koji bi opravdao otkaz bez otkaznog roka ceni prema tome da li se prema svim okolnostima konkretnog slučaja može od ugovorne strane, koja je izjavila otkaz, očekivati nastavak ugovornog odnosa, a uz odmeravanje interesa obe strane za nastavak ugovorna o trgovinskom zastupanju.³⁹ Kao mogući razlozi za otkaz bez otkaznog roka od strane nalogodavca javljaju se: zanemarivanje obaveze unapređenja prodaje, povreda zabrane konkurencije, likvidacija ili stečaj trgovinskog zastupnika, krivična dela trgovinskog zastupnika od značaja za izvršenje ugovora. Kao ozbiljni razlozi za otkaz bez otkaznog roka od strane trgovinskog zastupnika javili su se: povreda ugovornih obaveza od strane nalogodavca, pogrešni obračuni provizija, smanjenje provizije ili neisplaćivanja provizije. Ozbiljnim razlozima se smatraju i okolnosti kao što su narušavanje odnosa poverenja, opasnost od nastanka znatne štete, osujećenje svrhe ugovora.⁴⁰

Ukoliko je izjava o raskidu ugovora o trgovinskom zastupanju data bez važnih razloga, na otkaz se primenjuju redovni otkazni rokovi.⁴¹ Ukoliko nalogodavac neosnovano otkáže ugovor bez ostavljanja otkaznog roka, zastupnik koji je prekinuo svoju delatnost ima pravo na naknadu štete zbog izgubljenih provizija. U obrnutoj situaciji, kada zastupnik neosnovano otkáže ugovor bez otkaznog roka, naknada štete pripada nalogodavcu.⁴²

RASKID UGOVORA O TRGOVINSKOM ZASTUPANJU ZAKLJUČENOG NA ODREĐENO VREME

Ugovor o trgovinskom zastupanju koji je zaključen na određeno vreme prestaje istekom ugovorom predviđenog vremena njegovog trajanja.⁴³ Međutim, ukoliko se ugovorne strane i nakon isteka roka na koji je zaključen ponašaju kao da je ugovor još uvek na snazi i prećutno produže ugovor, smatraće se da je ugovor o trgovinskom zastupanju produžen, i to na neodređeno vreme.⁴⁴ Zakon ne sadrži izričita pravila o raskidu i otkaznim rokovima ovako konkludentno produženih ugovora.

³⁹ Tako presuda OLG Düsseldorf 16 U 61/16, 26. 5. 2017, <https://openjur.de/u/2142619.html>.

⁴⁰ M. Martinek, F.-J. Semler, E. Flohr, op. cit., 555–558; I. Tot, op. cit., 1190.

⁴¹ Zakon o obligacionim odnosima, čl. 811, st. 2.

⁴² Zakon o obligacionim odnosima, čl. 811, st. 3.

⁴³ Zakon o obligacionim odnosima, čl. 357, st. 1; čl. 812, st. 1.

⁴⁴ Zakon o obligacionim odnosima, čl. 812, st. 2, isto i Direktiva Evropske unije br. 86/653/EEZ, čl. 14.

Treba uzeti u obzir *ratio legis* otkaznog roka i njegove zaštitne funkcije kod ove vrste ugovora, te bi trebalo primeniti pravila o raskidu koja su predviđena za ugovor o trgovinskom zastupanju zaključenom na neodređeno vreme. Prilikom shodne primene ovih pravila u vreme trajanja ugovora trebalo bi uračunati i vreme koje je prethodilo konkludentnom produženju ugovora. Smatramo da bi izričito regulisanje ovog pravila pružilo ugovornim stranama veću pravnu sigurnost u pravnom prometu. Nacrt srpskog Građanskog zakonika je ovo pravilo predvideo za prestanak ugovora o trgovinskom zastupanju, kao što je Direktiva Evropske unije br. 86/653/EEZ izričito predvidela gorenavedeni mehanizam.⁴⁵

Postoji pravna praznina u srpskom pravu u pogledu pravila o mogućnosti otkaza ugovora o trgovinskom zastupanju zaključenog na određeno vreme pre isteka vremena na koje je zaključen. Dakle, postavlja se pitanje može li se ovakav ugovor jednostrano raskinuti pre isteka vremena na koji je zaključen. Opravdano je stanovište da stranke imaju slobodu da ugovorom predvide mogućnost otkaza ugovora i pre isteka vremena na koji je ugovor zaključen,⁴⁶ ali uvek u granicama autonomije volje i imperativnih pravila o minimalnim otkaznim rokovima koji se primenjuju na ugovore o trgovinskom zastupanju zaključenim na neodređeno vreme. U pogledu mogućnosti otkaza ugovora o trgovinskom zastupanju zaključenog na određeno vreme iz ozbiljnih razloga, smatramo da se ova pravna praznina ima popuniti analognom primenom pravila koja su propisana za one ugovore o trgovinskom zastupanju koji su zaključeni na neodređeno vreme,⁴⁷ i tiču se jednostranog raskida takvih ugovora bez otkaznog roka, kada za to postoje ozbiljni uzroci. To znači da i ugovorne strane ugovora o trgovinskom zastupanju zaključenom na određeno vreme mogu raskinuti takav ugovor i pre isteka roka trajanja ugovora, ali samo pod uslovom da za to postoje ozbiljni uzroci, o čemu je bilo ranije reči. Ukoliko bi se pribeglo suprotnom tumačenju Zakona o obligacionim odnosima, te pravna praznina popunila tumačenjem *a contratio* pravilima koja važe za ugovor zaključen na neodređeno vreme, došli bismo do toga da se ugovori zaključeni na određeno vreme ne mogu raskidati iz ozbiljnih razloga. Takvo tumačenje bi značilo da se ugovor o trgovinskom zastupanju na određeno vreme jednostrano raskida jedino po pravilima za jednokratne ugovorne obaveze, dakle, jednostranim raskidom ugovora zbog neizvršenja sa dejstvom *ex tunc*, što prema našem mišljenju ne odgovara pravnoj prirodi ugovora sa trajnim izvršenjem,⁴⁸ a takođe daje uže polje razloga za otkaz ovog trajnog dugovinskog odnosa.

⁴⁵ Nacrt srpskog Građanskog zakonika, čl. 1222, st. 6, isto i Direktiva Evropske unije br. 86/653/EEZ čl. 15, st. 6.

⁴⁶ I. Tot, op. cit., 1180.

⁴⁷ Zakon o obligacionim odnosima, čl. 811.

⁴⁸ Ovo stanovište zastupa i detaljno obrazlaže I. Tot, op. cit., 1191.

ZAKLJUČAK

Otkaz ugovora o trgovinskom zastupanju zaključenog na neodređeno vreme jeste redovan način njegovog prestanka. Otkaz mogu izjaviti obe ugovorne strane i bez povrede ugovornih obaveza, sa dejstvom *ex nunc*. Nakon izjavljenog otkaza i protoka ugovorenog ili zakonskog otkaznog roka, ugovor o trgovinskom zastupanju prestaje da ima pravna dejstva *pro futuro*. Otkaz ugovora se može dati u svako vreme, osim u nevreme. Preporučljivo je da ugovorne strane razrade ovaj pravni standard ugovornim odredbama i definišu šta će se u konkretnom ugovornom odnosu smatrati nevremenom za otkaz. Ugovor o trgovinskom zastupanju koji je zaključen na neodređeno vreme može se raskinuti krajem svakog kalendarskog tromesečja, uz poštovanje ugovorenih ili zakonom propisanih otkaznih rokova. Zakonski otkazni rokovi su dispozitivne prirode, uz postavljeni minimalni otkazni rok od mesec dana. U ugovoru o trgovinskom zastupanju koji je zaključen na određeno vreme, ugovorne strane mogu takođe predvideti redovni otkaz poštujući imperativne norme o minimalnom otkaznom roku i periodima kada se otkaz ne može izjaviti.

Treba napomenuti da ugovorne strane, u granicama autonomije volje, precizno treba ugovorom da definišu postupak za redovan otkaz kao posebno sredstvo za jednostrani raskid ugovora o trgovinskom zastupanju koji se može izjaviti i u odsustvu povrede ugovornih obaveza. Osim toga, treba odrediti formu otkaza i otkazne rokove, kako bi ugovornici imali potpunu izvesnost u pogledu trajanja njihovog ugovornog odnosa i načina prestanka ugovora. Iako nema izričite norme u Zakonu o obligacionim odnosima, smatramo da bi dužina ugovorenih otkaznih rokova trebalo da bude u srazmeri sa trajanjem ugovornog odnosa i da bi trebalo da je jednaka za obe ugovorne strane, imajući u vidu načela savesnosti i poštenja, ravnopravnosti strana i zabrane zloupotrebe prava predviđena zakonom. Na sudskoj praksi je da primenom ovih načela u svakom konkretnom slučaju ceni klauzule o otkaznim rokovima i ispituje njihovu punovažnost odnosno ništavost po službenoj dužnosti.⁴⁹

Pored redovnog otkaza, srpsko pravo poznaje i otkaz bez otkaznog roka ugovora o trgovinskom zastupanju, u slučaju kada za to postoje važni razlozi ili, kako ih zakon naziva, *ozbiljni uzroci* za otkaz. Imajući u vidu i to da srpski zakonodavac ne daje bliže smernice o tome kako će se ceniti da li postoje ozbiljni uzroci za otkaz,

⁴⁹ U tom smislu presuda nemačkog Vrhovnog suda BGH od 21. marta 2013. – VII ZR 224/12: Standardna klauzula o otkaznom roku od dvanaest meseci do kraja godine za trgovinskog zastupnika je ništava jer nesrazmerno šteti trgovinskom zastupniku, i to suprotno načelima dobre vere – <https://openjur.de/u/622509.html>. Isto i nižestepeni sudovi, kao OLG Nürnberg, 30. 3. 2022 – 12 U 3303/19 u kojoj se navodi da je potrebno odmeriti interese obe ugovorne strane i proceniti šta je primeren rok u konkretnom slučaju, imajući u vidu slobodu ugovornih strana sa jedne strane, i zaštitu ugovornih strana sa druge – <https://openjur.de/u/2395750.html>.

mišljenja smo da ovaj pravni standard treba ugovorom precizirati, kao i da se povreda ugovora uvek ima smatrati ozbiljnim uzrokom za otkaz.⁵⁰

Srpsko pravo je neusklađeno sa pravom Evropske unije u pogledu dužine otkaznog roka za raskid ugovora o trgovinskom zastupanju. Takođe, srpskom pravu nedostaju norme o tome da ugovorom ostavljeni otkazni rok mora biti isti za nalogodavca i trgovinskog zastupnika. Ovo pravilo bi se u srpskom pravu moglo izvesti primenom načela savesnosti i poštenja, kao i načela zabrane zloupotrebe prava, koje bi se cenilo u svakom konkretnom spornom slučaju ponaosob. Ipak, smatramo da je bolje da se izričito zakonskom normom uredi ovo bitno pitanje, jer se tako ugovornim stranama pruža pravna sigurnost u pogledu pravne sudbine opstanka ili ništavosti njihovih ugovornih klauzula o otkaznom roku, kao i vremena koje treba da protekne kako bi ugovor prestao da važi.

Analizom je utvrđeno da je Nacrt Građanskog zakonika uskladio odredbe koje se odnose na otkaz i otkazne rokove za ugovor o trgovinskom zastupanju sa pravom Evropske unije, a buduća harmonizacija se može smatrati značajnom za pravni i poslovni promet sa Unijom kao najvećim spoljnotrgovinskim parterom Republike Srbije.⁵¹

LJUBICA TOMIĆ
Attorney-at-Law, Belgrade

NOTICE PERIOD FOR TERMINATION OF COMMERCIAL AGENCY AGREEMENTS IN SERBIAN LAW

Summary

This paper examines the issue of notice periods for the termination of commercial agency agreements in Serbian law. It focuses on termination which is not conditioned on a breach of contractual obligations, but is subject to legally prescribed termination periods as a protective mechanism intended to ensure business certainty for the contracting parties – especially for the commercial agent as the weaker party. Serbian law provides for termination periods dependent on the duration of the commercial agency agreement, which are generally dispositive, except for the minimum termination period of one month, the rule that termination cannot be given at an inopportune time, and the requirement that termination is always issued at the end of a calendar quarter. Furthermore, the paper explores the concept of immediate termination. The research indicates that the Serbian Law on Obligations is not fully harmonized with European Union law regarding termination and termination

⁵⁰ U tom smislu i preporučene stavke ugovornih klauzula za međunarodne ugovore o trgovinskom zastupanju daje Burghard Piltz, *Internationales Wirtschaftsrecht*, C.H. Beck, München, 2017, 726.

⁵¹ Izveštaj – Spoljnotrgovinski robni promet – april 2025, Republički zavod za statistiku RS https://publikacije.stat.gov.rs/G2025/Pdf/G20251128.pdf_8.

periods for commercial agency agreements, whereas the Draft Serbian Civil Code is aligned with these standards. It is emphasized that contracting parties should specify in the contractual clauses matters related to the notice period, the form and procedure of termination, as well as the reasons for immediate termination to ensure legal certainty regarding the legal effects of the agreement.

Key words: Commercial agency agreement, termination, notice period, immediate termination, Serbian law

Literatura

- Blagojević B., Krulj V., *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, Savremena administracija, Beograd, 1983.
- Campbell D., *International Agency and Distribution Law*, Juris, New York, 2022.
- DiMatteo L. A., Janssen A., *International Sales Law*, Beck, Hart, Nomos, 2021.
- Flohr E., Waschkuhn U., *Vertriebsrecht*, C.H. Beck, München, 2018.
- Grüneberg Ch., *Bürgerliches Gesetzbuch*, C.H. Beck, München, 2023.
- Hopt K., Merkt H., *Handelsgesetzbuch*, C.H. Beck, München, 2003.
- Jovičić K., „Osnovi prestanka trgovinskih ugovora u srpskom pravu”, *Pravo i privreda*, br. 3, Vol. 61, 2023.
- Karanikić Mirić M., *Obligaciono pravo*, Službeni glasnik, Beograd, 2024.
- Konstantinović M., *Obligacije i ugovori – Skica za Zakonik o obligacijama i ugovorima*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 1969.
- Martinek M., Semler F.-J., Flohr E., *Handbuch Vertriebsrecht*, C.H. Beck, München, 2024.
- Perović J., *Međunarodno privredno pravo*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2010.
- Perović S., *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, Savremena administracija, Beograd, 1995.
- Perović S., *Obligaciono pravo*, Službeni list SFRJ, Beograd, 1990.
- Piltz B., *Internationales Wirtschaftsrecht*, C.H. Beck, München, 2017.
- Radović M., „Pravo trgovinskog zastupnika na posebnu naknadu zbog prestanka ugovora o trgovinskom zastupanju”, *Usklađivanje poslovnog prava Srbije sa pravom Evropske unije* (ur. Vuka Radović), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Centar za izdavaštvo i informisanje, Beograd, 2016.
- Reithmann Ch., Martiny D., *Internationales Vertragsrecht*, Otto Schmidt, Köln, 2022.
- Tot I., „Prestanak trajnih obveznih odnosa”, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, br. 3, Vol. 39, 2018.

Datumi prijema i prihvatanja rada
Primljen: 20.04.2025.
Prihvaćen: 25.05.2025.

PREGLEDNI RAD